

Мірчук І.Л.

Політична самоідентифікація молоді Східної та Західної України після Майдану (на матеріалах соціологічного дослідження)

УДК 316.334.3-053.6(477)

Мірчук І.Л.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

У статті зроблено порівняльний аналіз політичної свідомості молоді двох регіонів України: Галичини і Донбасу.

Ключові слова: політична свідомість, регіон, політична культура, соціалізація, політична довіра.

В статье сделан сравнительный анализ политического сознания молодежи двух регионов Украины: Галичины и Донбасса.

Ключевые слова: политическое сознание, регион, политическая культура, социализация, политическое доверие.

In the article a comparative analysis of the political consciousness of youth in two Ukrainian regions: Galicia and Donbass is done.

Key words: political consciousness, region, political culture, socialization, political trust.

Молодь – найважливіший соціальний і електоральний ресурс суспільства, який привертає сьогодні особливу увагу політиків та лідерів громадської думки. Всі вони хочуть знати, яку роль готова або не готова відігравати молодь у розвитку демократії, ринкової економіки, громадянського суспільства і правової держави. Оскільки, по-перше, молодь є найбільш рухливою, динамічною верствою в суспільстві, по-друге, молодь – це та соціальна група, яка, вступаючи у дієздатний вік, сильніше відчуває на собі невідповідність між декларативністю проголошуваних у суспільстві прав і реальних можливостей їх здійснення. Під час Революції гідності громадянське суспільство в Україні проявило найбільшу свою активність за всі роки незалежності України. Після подій на Майдані у громадській думці змінилося уявлення про молодь, яка включилася в суспільно-політичне життя на рівні не пасивної присутності, а активних дій, які суттєво вплинули на перебіг політичних подій в Україні. Довелося визнати, що нове покоління самостійніше, ніж попереднє, і, що найголовніше, має можливість вибрати.

Політична участь молоді набуває нової актуальності й у зв'язку з формуванням свідомості молоді в умовах деідеологізації, відходу від патерналістських устремлень держави, ростом бунтарських і анархічних настроїв. Саме тому дослідження політичної активності молоді сьогодні набуває особливої актуальності.

Проблемам участі молодіжних об'єднань у процесах державотворення, розвитку громадянського суспільства, ставлення молоді до політичних інститутів, формування та реалізації молодіжної політики присвячено праці українських вчених О. Балакіревої, Є. Головенька [1], О. Вишняк [2], М. Головахи [3], О. Злобіної [4], в яких автори в цілому дослідили проблему формування та реалізації молодіжної політики, питання професійної і непрофесійної участі молоді у політичних процесах. Регіональні відмінності України, в тому числі і політичні, досліджують І. Кононов, С. Хобта,

С. Щудло [5]. Саме два регіони України (Донбас і Галичина) демонструють максимальну концентрацію протилежних позицій у різних вікових групах, у тому числі і серед молоді.

Однією з провідних потреб молоді людини як соціальної істоти є потреба в самовиявленні, самореалізації та самоствердженні, яку можна задовольнити лише в контексті суспільних зв'язків, стосунків, зокрема, в громадській та політичній діяльності. Участь молоді в громадсько-політичному житті передбачає провідну потребу відстоювання своїх інтересів. Виборюючи свої права, молодь одночасно проходить політичну соціалізацію й реалізує свою потребу самоактуалізації. Як вважають сучасні науковці, «демократія може успішно виконувати свою соціальну роль лише тоді, коли суспільство перетворюється із «суспільства спостерігачів» на «суспільство участі»» [6]. Саме тому громадсько-політичну діяльність молоді ми розглядаємо як неодмінну змістову складову соціалізації й становлення молоді людини, а також як умову подальших демократичних перетворень суспільства.

Водночас молодь не є монолітною групою: молоді люди, що належать до різних суспільних прошарків, живуть у різних регіонах, мають досить істотні відмінності в суспільно-політичних орієнтаціях, у них по-різному виявляється інтерес до політики, до громадсько-політичного життя. У цьому контексті метою статті є аналіз стану політичної свідомості та довіри до політичних партій у віковому аспекті населення двох регіонів України: Донбасу та Галичини. Емпіричною базою статті є результати соціологічного дослідження «Життєві світи Сходу і Заходу України», що проводилося з 20 травня по 20 червня 2014 р. громадською організацією «Центр з вивчення суспільних процесів та проблем гуманізму» та кафедрою філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (керівник проекту: професор І. Кононов). Просторові кордони об'єкта дослідження обмежені двома областями Галичини

(Львівська, Івано-Франківська) і Донбасу (Донецька, Луганська). Дослідження проводилося методом стандартизованого інтерв'ю за місцем проживання респондентів. Квотна вибірка сукупність з урахуванням статі, віку, типу поселення (міське/сільське населення), становила для Галичини 650 респондентів, для Донбасу – 721 респондент. Дослідження проводилося за підтримки Канадського інституту Українознавчих студій Університету Альберти.

Розглядаючи тему «Молодь і політика», професор О. Злобіна зазначає, що необхідно звернути увагу на складність, а інколи й на парадоксальність відносин, що формуються у цій площині. Ставлення до політики далеко не завжди адекватно відбивається у реальній політичній поведінці населення загалом і молоді зокрема. Соціологічні дослідження, проведені в різних країнах, свідчать про те, що високий рівень інтересу до політики не завжди забезпечує високу активність голосування, а високий рівень участі у виборах не обов'язково супроводжується довірою до політичних партій. [4] Соціологічне дослідження, проведене українськими вченими у 2011 р., показало, що серед

української молоді на важливість політики у своєму житті вказали 21,7% респондентів, залишивши її далеко позаду таких цінностей, як сім'я – 99,4%, друзі – 94,4%, релігія – 54,8% [1].

Політичний активізм, як правило, проявляється рівнем довіри громадян до політичних партій та наявності близьких для них політичних партій. На думку польського соціолога П. Штомпки, довіра/недовіра виступає важливим показником відносин людей один до одного і до того суспільства, в якому вони живуть, а також є однією з характеристик їх соціальних очікувань і стратегій поведінки [7]. П. Штомпка вважає, що культура довіри зміцнює зв'язок людини з суспільством (сім'єю, нацією, церквою тощо), сприяє відчуттю ідентичності і генералізує сильні колективні спільності, які ведуть до корпорації, взаємної допомоги і навіть готовності до самопожертви заради інших. Відповідно, довіра сприяє відтворенню особливого феномена – соціального капіталу, який є соціальною енергією, силою, яка виливається в соціальні дії для вирішення тих чи інших проблем [8].

Однією з важливих функцій довіри в сучасному суспільстві є функція впорядкування і врів-

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Якби вибори до Верховної Ради України були наступної неділі, то яку політичну партію Ви б підтримали?» (%)

Донбас Варіанти відповіді	Групи			
	18 –29	30 –44	45 –59	60 і старші
«Батьківщина»	1,9	3,6	3,5	5,4
«ВО Свобода»	2,5	1,5	2,3	2,2
КПУ	8,0	10,8	12,1	20,7
Партія регіонів	11,7	8,2	11,0	10,3
Правий сектор	0,6	0,5	1,2	1,1
Солідарність	0,6	0,5	2,9	2,2
СПУ	,0	,0	0,6	1,1
Удар	3,7	4,1	1,7	3,3
Радикальна партія О. Ляшка	,0	0,5	4,6	3,3
Інші	3,7	5,7	,0	0,5
Важко відповісти	63,0	60,3	56,6	46,7

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Якби вибори до Верховної Ради України були наступної неділі, то яку політичну партію Ви б підтримали?» (%)

Галичина Варіанти відповіді	Групи			
	18 –29	30 –44	45 –59	60 і старші
«Батьківщина»	4,9	12,3	14,4	20,8
«ВО Свобода»	17,1	15,2	13,2	19,4
КПУ	,0	,0	,0	1,4
Партія регіонів	0,6	,0	0,6	,0
Правий сектор	15,9	8,2	13,8	4,9
Солідарність	0,6	2,9	2,4	6,3
СПУ	,0	,0	0,6	,0
Удар	22,0	22,8	21,6	14,0
Радикальна партія О. Ляшка	0,5	4,1	3,0	2,1
Інші	5,7	3,5	1,2	2,1
Важко відповісти	31,7	29,2	28,7	27,1

новаження соціальних і культурних відмінностей. Плюралізм сучасних суспільств знаходить прояв у фрагментації стилів життя і культур, у руйнуваннях старих форм соціальних ідентичностей і актуалізації нових. Саме прагненням до збереження культурної самобутності й індивідуальності можна пояснити зміцнення групової солідарності і ставлень взаємодовіри на основі таких критеріїв самовизначення, як етнічність, релігія, стиль життя, вік, спільність поглядів і оцінок дійсності [9].

Історичні регіони України, не дивлячись на їх уніфікацію за часів Російської та Радянської імперій та понад двадцятиліття незалежної України, й надалі зберігають свої регіональні соціокультурні особливості. Одними з них є відмінності за мовою спілкування, ставленням до політичних партій і зовнішньополітичною орієнтацією України двох полюсів української регіональної системи: Донбасу і Галичини.

Розглянемо політичні преференції двох регіонів України у віковому аспекті, а саме ставлення молоді Донбасу і Галичини до політичних партій

(див. табл. 1 і табл. 2.) У таблицях представлені дані найбільш рейтингових партій.

Наведені дані соціологічного дослідження дають змогу говорити про те, що і в Донбасі, і в Галичині розпочався процес переорієнтації в масовій свідомості у ставленні до політичних партій як серед молоді, так і у людей старшого віку. Варто зазначити, що мешканці Донбасу і зараз, мабуть, не бачать в українському політикумі партії, які б відповідали їхнім інтересам. Електоральні установки мешканців Донбасу нині знаходяться в процесі переосмислення і переструктурування. Стара система електоральних установок виглядає розбитою вщент (І. Кононов, 2014 р.). Свідченням цього є те, що 63,0% молодих людей Донбасу не змогли визначитися з підтримкою політичної партії, у Галичині таку групу склали – 31,7% молоді, що на половину менше, ніж у Донбасі.

Після перемоги Майдану, подальшої зміни влади і втечі В. Януковича та початку російської агресії у Криму та на Сході України у партійній системі відбулися значні зміни. Нову розстановку сил зафіксували дострокові вибори Президента

Таблиця 3

**Розподіл відповідей респондентів на запитання
«Якими повинні бути зовнішньополітичні орієнтації України?» (%)**

Донбас Варіанти відповіді	Групи			
	18–29	30–44	45–59	60 і старші
Прагнути вступу в ЄС	6,7	7,1	5,8	2,7
Прагнути вступу в НАТО	,0	0,5	1,2	,0
Прагнути поглиблення співробітництва в межах СНД	16,6	19,3	18,7	16,1
Створити міждержавний союз України, Росії та Білорусі	30,1	28,9	25,7	29,0
Відновити СРСР	8,6	7,6	8,8	16,1
Україна повинна розвиватися як нейтральна позаблокова держава	25,8	23,4	31,6	20,4
Важко відповісти	10,4	10,7	5,8	12,4
Інше	0,6	2,5	1,2	1,1
Необхідно одночасно вступити в НАТО і в ЄС	1,2	,0	1,2	2,2
Разом	100	100	100	100

Таблиця 4

**Розподіл відповідей респондентів на запитання
«Якими повинні бути зовнішньополітичні орієнтації України?» (%)**

Галичина Варіанти відповіді	Групи			
	18–29	30–44	45–59	60 і старші
Прагнути вступу в ЄС	40,4	42,7	42,3	38,2
Прагнути вступу в НАТО	4,2	2,9	3,6	1,4
Прагнути поглиблення співробітництва в межах СНД	1,2	0,6	2,4	,0
Створити міждержавний союз України, Росії та Білорусі	,0	,0	,0	0,7
Відновити СРСР	0,6	,0	,0	1,4
Україна повинна розвиватися як нейтральна позаблокова держава	10,8	6,4	12,5	13,9
Важко відповісти	3,0	2,9	2,4	4,2
Інше	,0	1,8	,0	0,7
Необхідно одночасно вступити в НАТО і в ЄС	39,8	42,7	36,9	39,6
Разом	100	100	100	100

у травні 2014 р., парламентські вибори жовтня 2014 р. та місцеві вибори жовтня 2015 р. Активний процес утворення нових партійних проєктів, динамічні зміни у підтримці парламентських партій, не виключено, що й дострокові парламентські вибори – усе це дає підстави для висновку, що процес еволюції партійної системи триває, а сама система не набула усталеного вигляду [10].

Культурно-історичні відмінності сучасних регіонів України зумовлюють й особливості політичної свідомості та електорального вибору громадян різних регіонів України, адже історія кристалізується в культурних типах сучасності, а останні зумовлюють політичний вибір громадян [2]. Зокрема, це виявляється в різному ставленні громадян Донбасу і Галичини до зовнішньополітичної орієнтації України (див. табл. 3 і 4).

Як бачимо, ситуація в Україні є унікальною ілюстрацією суперечностей: одна частина населення виступає за інтеграцію з Європою, інша – з Росією. Саме зовнішньополітичні орієнтації населення Донбасу та Галичини відрізняють ці два регіони найбільше. Наприклад, якщо на Заході вважають, що Україні потрібно вступати до ЄС 40,4% молодих респондентів, то в Донбасі таких лише 6,7%. Незважаючи на події весни і початку літа 2014 р., більшість населення Донбасу, у тому числі і молоді, зберігала проросійські зовнішньополітичні орієнтації. Така поляризація стосується усіх політичних орієнтирів і пріоритетів. А оскільки молодь є потенційним учасником усіх політичних протистоянь, наслідки її активного використання можуть бути досить небезпечними. На думку психолога І. Білоконя, розбіжності у масовій свідомості в Україні обумовлюються культурно-політичними орієнтаціями. Якщо особа має національно-орієнтовані настановлення та ліберальні економічні переконання, то в цій когорті переважає прагнення інтеграції з ЄС. Якщо ж вона має анархічно-авторитарні переконання та маргінальні настановлення, то її орієнтації спрямовані на інтеграцію з Росією. Внутрішня боротьба в суспільстві визначається психологічною ідентифікацією та «образом ворога» [11].

Таким чином, громадянське спрямування молоді характеризується змістом моральних і політичних настановлень, які формуються у молоді переважно відповідно до панівних у регіоні громадської думки й ідеології.

Однак, слід зазначити, що і в Донбасі, і в Галичині певна кількість респондентів вибрала розвиток України як позаблокової, нейтральної держави. І саме це може стати однією з точок зближення двох протилежних регіональних спільнот [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах формування демократичного суспільства відбуваються певні зрушення в ціннісних орієнтаціях громадян. Окреслилися тенденції до позитивного сприйняття

ліберальних і демократичних цінностей. Однак незворотними вони можуть стати лише за умови зростання політичної активності молоді і становлення правової держави. Тільки на такому підґрунті можуть зростати масові ідеали громадянської гідності, самоповаги, демократичні форми взаємодії людини і влади.

Одним із найважливіших соціальних механізмів реалізації правових принципів громадянського суспільства є процес політичного вибору особистості за умов ціннісно-ідеологічного та політичного плюралізму. Головний чинник цього процесу – політична культура особистості.

Слід також зазначити, що для регіональної системи України властиві різні, деколи взаємовиключні тенденції розвитку. Насамперед це стосується розбіжності політичних, економічних і культурних процесів в українській регіональній системі. Ми розглянули тільки невеликий сегмент політичної самоідентифікації двох регіонів (Донбасу і Галичини), у віковому розрізі, зосереджуючи увагу на ставленні молоді до політичних партій та зовнішньополітичній орієнтації України.

Беручи до уваги вищенаведений матеріал, доцільно припустити, що політична активність і політична самоідентифікація української молоді у трансформаційному суспільстві має змістовно суперечливий характер і здійснюється відповідно до закономірностей, які притаманні певним соціальним групам.

Політична самоідентифікація молоді України несе відбиток політичної свідомості регіональних спільнот, які мають історично обумовлені соціокультурні відмінності у суспільній свідомості окремих груп населення, які проживають у різних регіонах України.

Аналіз різноманітних соціологічних досліджень засвідчує, що політика й надалі не є пріоритетною сферою у житті молоді, і це можна побачити серед молоді як Донбасу так і Галичини. Щоправда, молодь Галичини все ж таки має більш чіткі електоральні установки. Низька політична активність молоді у виборах пов'язується з браком відповідної мотивації, індивідуально-психологічними особливостями, негативними ставленнями до політики взагалі, розчаруванням у певних політичних і громадських лідерах та ідеях. Однак варто зазначити, що після Майдану та у зв'язку з війною на сході України, значно активізувалися молодіжні громадські рухи та волонтерська діяльність молоді.

Щодо зовнішньополітичної орієнтації України, то у цьому питанні найяскравіше можна прослідкувати культурно-історичні відмінності сучасних регіонів України, які зумовлюють й особливості політичної свідомості громадян цих регіонів, у тому числі й молоді. Більшість молоді Донбасу й сьогодні продовжує зберігати проросійські зовнішньополітичні настрої, тоді як молодь Галичини під-

тримує європейський вектор зовнішньої політики України.

Аналіз особливостей соціально-політичних орієнтацій молоді в умовах співіснування суперечливих соціальних норм («західної» та «східної» орієнтації) розкриває складність процесу формування громадянського спрямування особистості в умовах трансформації суспільства і доводить необхідність спрямованої політичної соціалізації молоді. Важливою умовою розвитку громадянської активності молодих людей повинна бути цілеспрямована соціалізація з освітньо-методологічним забезпеченням та з виробленням відповідної державної політики в цьому питанні.

Водночас аналіз політичної самоідентифікації молоді свідчить про існування певних ознак демократичного поступу: на демократизацію суспільних відносин впливає «очищення» суспільства Революцією гідності, на якісно новий рівень змагальності піднялася електоральна участь, «подорослішало» громадянське суспільство, зростає політична культура громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лукьянов Ф. Торжество Средневековья / Ф.1. Ціннісні орієнтації сучасної молоді України (за результатами досліджень): Інформаційна брошура / [О. Балакірева, Т. Бондар, В. Головенько]. – К. : СПД Соколянський А., 2011. – 23 с.
2. Вишняк О. Историчні регіони України: критерії типологізації, соціокультурні відмінності та політична свідомість / О. Вишняк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – № 2. – С. 24–37.
3. Головаха Є. Ставлення до влади і політичний вибір молоді України / Є. Головаха // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 117–127.
4. Злобіна О. Молодь і політика: соціологічні реалії / О. Злобіна // Соціальні виміри суспільства. – 2008. – Вип. 11. – С. 131–143.
5. Зазеркалье региональной системы Украины: Донбасс – Галичина. Модернизация. Трансформация. Развитие / [И. Кононов, С. Хобта, С. Щудло] // PolitBook. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://j.politbook.ru/media/files/PolitBook2015_Issue_3.pdf.
6. Бортніков В. Політична участь і демократія: українські реалії : [монографія] / В. Бортніков. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 524 с.
7. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / П. Штомпка ; пер. с польск. С. Червонной. – М. : Логос, 2005. – 664 с.
8. Саєнко Ю. Соціальний капітал: довіра і толерантність – міра за міру / Ю. Саєнко // Дзеркало тижня. – 2014. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/socium/socialniy-kapital-dovira-i-tolerantnist-mira-za-miru_.html.
9. Доверие как социальный институт / [М. Парашевин, Н. Соболева, Н. Стеценко] ; [под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева]. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2014. – 338 с.
10. Якименко Ю. Партийна система України: динаміка і чинники змін / Ю. Якименко. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat>.
11. Білоконь І. Соціально-політичні настановлення української молоді в контексті глобалізації / І. Білоконь // Соціальна психологія. – 2010. – № 3. – С. 67–74.